

Катарина ПАНТОВИЋ
ВИШЕДЕЦЕНИЈСКО
ЕСЕЈИСТИЧКО ПРЕГНУЋЕ
МИОДРАГА ПАВЛОВИЋА

Институт за књижевност
и уметност, Београд

(Ђорђе Деспић. *Тумач и њесма: есејистика Миодрага Павловића*.
Нови Сад: Академска књига, 2021, 396 стр.)

Крајем 2021. године објављена је студија Ђорђа Деспића о критичко-есејистичком опусу великог српског песника, есејисте, критичара и антологичара Миодрага Павловића (1928–2014) под називом *Тумач и њесма: есејистика Миодрага Павловића*, која представља незнатно измењену докторску дисертацију проф. Деспића одбрањену 2013. Ова студија је у октобру 2022. године овенчана и наградом „Ђорђе Јовановић“ за најбољу монографску студију објављену у претходној години, те се може рећи да та чињеница особито препоручује посвећивање пажње овој студији. Овим делом Деспић наставља проучавање различитих аспеката стваралаштва Миодрага Павловића, започетог књигом *Порекло њесме* (Агора, 2008) о потенцијалима интертекстуалности у поезији овог песника, што је представљало јединствену такву студију у дотадашњој српској науци о књижевности.

Тумач и њесма је обимна монографија пажљиво и прегледно структурирана у пет делова (уколико изузмемо уводне напомене и закључна разматрања), замишљених да тематски обухватају кључне сегменте (а и појединачне књиге) критичко-есејистичке мисли Миодрага Павловића: „Критичко-теоријске основе“, „Књижевна историја: вредновање и превредновање“, „Ново читање традиције“, „Есеји о светској књижевности“ и „Митско-антрополошка мисао“. Деспић на уводним страницама истиче да се име Миодрага Павловића у српској култури готово по инерцији најпре везује за песништво и, конкретније, за песништво читаве послератне генерације модернистичких песника друге половине двадесетог века којима припадају, између осталих, и Васко Попа, Иван В. Лалић, Јован Христић и Стеван Раичковић. Оно што, међутим, Павловића недвосмислено издваја од његових савременика јесте квантитативно импресиван литерарни опус и број објављених књига које припадају различитим жанровским областима, па и сам ангажман и прегнућа

као преданог и озбиљног тумача и антологичара књижевности. Тако се Павловић, поред поезије и есејистике, остварио и као приповедач, драмски писац, путописац и романсијер. Уједначеност уметничког квалитета и естетске успелости која је последица овакве хиперпродуктивности подложна је проценама и расправи, али је овај аутор несумњиво достигао књижевноуметничке, па и теоријске врхунце преваходно као песник, односно као есејиста и критичар. Нарочито значајно сазнање које систематски и детаљно нуди ова студија јесте да је Павловић био, како Деспић истиче, ерудита „без премца“, те је тако, располажући најразнороднијим знањима из области књижевности, уметности, културе, митологије, антропологије и историје, током готово четири деценије писања изнедрио огроман број текстова, дужих или краћих, о различитим феноменима, демонстрирајући завидан распон којем прилази с врхунском компетенцијом.

Ако песнички опус нуди иманентну поетику једног песника, онда његов критичко-есејистички рад може бити схваћен најчешће као експлицитна поетика, наводи на почетку Деспић (8), уз запажање да између његовог есејистичког и песничког рада постоји висок степен кохеренције (38), да би се том питању поново вратио у завршним реченицама књиге, поентирајући и закључивши да је Павловићева пракса консеквентна, промишљена и богата не само (ауто)поетичким елементима прошлог већ често и основама будућег уметничког стварања (379). Деспић одређује Павловића као *елиошовца*, песника који није самоникао већ је резултат традиције и њеног плуралитета, и као такав детерминисан песничким, културним, митским, антрополошким наслеђем. Павловићева критичко-теоријска мисао развијала се напореда с његовим песничким гласом и остварењима од самог почетка, што указује на чињеницу да се практично истовремено профилисао подједнако убедљиво и као песник и као тумач, односно откривалац. Навевши лексикографско одређење појма *есеј*, Деспић даље показује да Павловић у својим есејима негује модус „молошког диспута“ и одаје утисак „кабинетског рада“ (М. Стефановић), субјективности у приступу, као и асоцијативности, тематским варијацијама и меандрирању посебно у оним текстовима у којима промишља начелна књижевна и теоријска питања (18–19).

У осврту на досадашњу рецепцију Павловићеве есејистике, указујући на потребу за овакав научни подухват, Деспић процењује да „његови есеји нису наишли на адекватан одјек“ (15), те да су неправедно потиснути у други план у односу на његов песнички опус, с изузетком неколицине истраживача који су се овим подручјем у одређеној мери бавили: Љиљана Шоп, Бранко Поповић, Ђорђије Вуковић, Никола Милошевић, Горан Максимовић, Славко Гордић и други.

Деспић се у својој анализи креће „од књиге до књиге“, односно, од есеја до есеја, појединачно их тумачећи и представљајући њихов садржај. Прва целина, „Критичко-теоријске основе“, ујед-

но и најопсежнија, разматра Павловићева књижевно-теоријска стремљења и оријентацију, откривајући утицај и деловање англо-америчке нове критике (Ворен и Велек) на његову мисао која је омогућавала и препоручивала бављење унутрашњим устројствима књижевног дела. Нема сумње да се у овим текстовима крију и властита виђења одређених (ауто)поетичких проблема. Темељан утицај, међутим, на Павловића извршио је недвосмислено зачетник нове критике, Т. С. Елиот, одсудно обележивши његово схватање литературе и однос према традицији која је налагала императив да песник мора осећати историју и ње бити свестан (36). Деспић као филозофске утицаје види и М. Бланшоа и Ж. П. Сартра, и то „по *йарадоксу* промишљања и артикулисања, па и по задирању у пишчеву биографију“ (57). Неки од есеја овде анализираних јесу: „О напретку емоције“, „Велики и мали облици“, „О дијалог“, „О структури песме“, „О критици“, „Песничка имагинација као непосредно искуство“, „Мит и поезија“, „Записи о еротском“, док је нарочита пажња посвећена књизи *Дневник йене* (1972), посебној по својој хетерогености и проблемско-дискурсној остварености. Она је значајна, наводи Деспић, јер тематизује феномен поезије и однос који она успоставља према миту и модерности (питање које је заокупљало читаву песничку генерацију малочас побројаних савременика), али надасве јер се у њој први пут појављује важан појам: *антислика* (59), концепт модерног песничког стварања и иманентан поетички темељ важног дела Павловићевог властитог песничког поступка (60). Антислика провоцира преиспитивање, реинтерпретацију и ресемантизацију конвенционалних појава у тексту, означава веру у виталистички принцип поезије и света и најчешће се везује за еротски тематско-мотивски круг. Следећа важна Павловићева књига у овом тематском подручју је *Поетика модерној* (1978), коју пише као већ етаблиран тумач, историчар и антологичар поезије, и преиспитује могућности идеалног, коначног сазнања и интерпретације песничког текста, готово на трагу Адорнове негативне дијалектике. Павловић критикује и оспорава „фројдовски“, психоаналитички модел тумачења (76) у есеју „Психолошко разлагање књижевности“, па и у есеју „Нови субјект у модерној поезији“, а као једино релевантно и прихватљиво интерпретацијско начело афирмише компаративну методу, која једина „интерпретацију извлачи из могућих ћорсокака искључивости одређених методолошких приступа“ (77). У нешто слободнијој, а мање теоријски ригидној форми Павловић се бавио, наводи Деспић, неким општим питањима у есејима „Чему поезија“, „Како настаје песма“, „О разнородности песништва“ и сл.

Друга целина, „Књижевна историја: вредновање и превредновање“ представља преглед најзначајнијих есеја Миодрага Павловића о српским песницима. У њима Павловић, тврди Деспић, нуди ново читање и вредновање песничких опуса многобројних наших песни-

ка као нуспроизвод свог антологичарског подухвата, „осваја саме врхове српске критичко-есејистичке праксе и стаје одмах уз Ј. Скерлића, Б. Поповића, С. Винавера, И. Секулић, З. Мишића, Б. М. Михица, С. Марића и Ј. Христића“ (105). Деспић даје хронолошки преглед и анализира Павловићеве есеје о Б. Радичевићу, Ј. Ј. Змају, Стерији, С. Пандуровићу, Л. Костићу, В. Илићу, А. Шантићу, Ј. Дучићу, М. Ракићу, В. П. Дису, С. Винаверу, А. Савић-Ребац, М. Настасијевићу, Р. Петровићу и В. Попи, који, као савременик, у Павловићевом систему заузима повлашћено место. Он је сагласан с Мишићевом оценом да код Попе никако нема произвољности која би била последица аутоматског писања у случају да је Попа надреалистички песник, те му тиме и „укида“ то поетичко одређење, дубље и даље развијајући Мишићеву мисао о специфичностима Попине поетике (269), задржавајући се особито на језичком, односно лексичком аспекту.

Трећа целина „Ново читање традиције“ сабира Павловићеве огледе о народној и старој српској поезији објављеним у истоименој књизи 1993. године. У овој, као и у *Анџолоији лирске усмене њоезије* (1982), огледа се, пише Деспић, Павловићево есејистичко интересовање за српску књижевну традицију најстаријих времена од лирске и епске усмене поезије, па до средњовековне књижевности. Деспић истиче и пописује тематско-мотивске ланце који су у овим есејима заокупљали Павловића, те се овде као доминантни јављају проблеми и питања јунаштва (како мушког, тако и женског), космогоније, жртвеног ритуала, небеске свадбе, генезе и апокалипсе, али и мотива птице и симболика Сунца и Месеца, док у појединим есејима аутор изражава скепсу и неповерење према историографској веродостојности података о Косовској бици (283), што овим есејима не даје само антрополошки већ и историјски и историографски карактер.

Четврта целина „Есеји о светској књижевности“ представља Павловићеве есејистичке записе о светским и европским песницима који су утицали на конституисање његовог личног песничког хоризонта и које доживљава као интегрални део властитог песничког и културног идентитета. Оно што се издваја као посебан квалитет ових есеја јесте њихова широка контекстуализација и наглашено изналажење њихових аналогича, узора или подстицаја у оквирима српске поезије. Важан је есеј о В. Б. Јејтсу, али још више о Ш. Бодлеру, који Павловић пише на стогодишњицу од објављивања *Цвећа зла* 1957, исписујући неке од најзначајнијих редова који су Бодлерову поезију приближили нашој читалачкој публици.

Најзад, „Митско-антрополошка мисао“, пета целина, бави се својеврсним триптихом Павловићевих есејистичких књига: *Поеџика жрџивеној обреда* (1987), *Говор о Ничему* (1987) и *Храм и ѣреображење* (1989), с разлагањем и семантизацијом појмова попут обреда, мита и жртве, а које Деспић тумачи као резултат исте духовне заокупљености човековим културним коренима (317), постављајући кореспон-

дирајуће релације према Павловићевом песничком опусу, јер су у њима, као и у другим критичко-есејистичким текстовима, „присутне нити једног вишег степена стваралачке кохеренције“ (318).

У закључку, Ђорђе Деспић покушава да у најкраћем систематизује и сумира грађу представљену на готово четири стотине страница, те наводи два могућа методолошка, али и тематска кључа Павловићевих есеја: онај који се приближава типу научно-књижевног огледа с нагласком на унутрашњим постулатима и законитостима текста; и онај који испитује културолошко-антрополошке проблеме у трагању за наднационалним, традицијским и митским нуклеусом човековог простора. Деспић, такође, уочава условну линију развоја есејистичке мисли нашег аутора (378), те је дели у три фазе: прва означава есеје настале од 50-их па до 70-их година 20. века и у њој је Павловић заокружен општим поетичким и компаративним питањима српског песништва; другу фазу Деспић смешта у период од средине 70-их до средине 80-их година, означену Павловићевим бављењем традицијским вредностима усмене и старе књижевности из угла модерне критичке мисли; и трећу, која припада другој половини 80-их година прошлог века, током којих Павловића занимају митско-антрополошки, као и архетипски и симболички аспекти књижевног текста и човека уопште узев.

Студија *Тумач и њесма* представља заокружено и целовито истраживање о важној, недовољно истраженој књижевној пракси Миодрага Павловића, написано „школски“ систематично, темељно, аргументовано и прегледно, уз истицање плуралитета, комплементарности и интердисциплинарности Павловићевих методолошких приступа, који су и савременој српској књижевној науци и критици, заједно с идеолошком неутралношћу и врсном ауторском ерудицијом, тако насушни.